

ІНІЦІАТИВА «ТРИМОР'Я» ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРОЄКТ «НОВОЇ» ЄВРОПИ

Вікторія Михтуненко

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
всесвітньої історії, міжнародних
відносин та методики навчання
історичних дисциплін, Сумський
державний педагогічний
університет імені
А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна
e-mail: viktysia89@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2660-1632>

У статті охарактеризовано причини та передумови утворення ініціативи «Тримор'я». Прослідковується еволюція ініціативи трьох морів від зародження до 2022 року. Визначається, що ключова концепція ініціативи базується на світовій конфронтації, яка активізувалася після анексії Росією українського Криму. На сучасному етапі ідея об'єднання держав від Балтійського до Чорного та Адріатичного морів, як і за її виникнення, активно підтримується Сполученими Штатами Америки. У статті визначаються головні проблеми Тримор'я. Визначається трансформація відношення Європейського Союзу до цієї програми. Автор зазначає на тому, що спроби реалізації Польщею її історичних центральноевропейських амбіцій привели до формування образу нової Центральної Європи як складової трансатлантичного співтовариства. Автор робить спробу визначити функціональність та конкурентоспроможність нового об'єднання по відношенню до інших численних регіональних утворень. «Тримор'я», США, Центральна Європа, конфронтація, трансатлантичне співтовариство

Ключові слова:

«Тримор'я», США, Центральна Європа, конфронтація, трансатлантичне співтовариство

THE 'TRYMORIA' INITIATIVE AS A STRATEGIC PROJECT OF THE NEW EUROPE

Viktorii Mykhtunenko

Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer of the
Department of World History,
International Relations and
Methods of Teaching Historical
Disciplines, Sumy State
Pedagogical University named
after A.S. Makarenko,
Sumy, Ukraine
e-mail: viktysia89@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2660-1632>

Today, the 'Trymoria' ('Three Seas') initiative unites 12 Central European states in the space from the Baltic to the Black and Adriatic seas. Its members are: Latvia, Lithuania, Estonia, Poland, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Austria, Slovenia, Croatia, Romania and Bulgaria. Participating countries with a population of 111 million people account for almost a third of the territory of the European Union.

The article describes the reasons and prerequisites for the creation of the 'Trymoria' initiative. The evolution of the Three Seas initiative from its inception to 2022 is followed. It is determined that the key concept of the initiative is based on the global confrontation, which intensified after Russia's annexation of the Ukrainian Crimea. At the present stage, the idea of unification of states from the Baltic to the Black and

Adriatic seas, as it was at its inception, is actively supported by the United States of America. The article identifies the main problems of the Three Seas. The transformation of the attitude of the European Union to this program is defined. The author points out that Poland's attempts to realize its historical Central European ambitions led to the formation of the image of the new Central Europe as a component of the transatlantic community. The author makes an attempt to determine the functionality and competitiveness of the new association in relation to other numerous regional entities.

The creation of the 'Trymoria', like some other modern Central European regional projects, in particular the Visegrad Group, did not go without the approval of the USA. The role and purpose of these regional structures are different, and their functioning depends on whether they find their special niche. After all, the Central European initiative evolved over three decades only into a regional forum of a larger format, but of lesser significance. Only the Russian aggression in Ukraine and the beginning of the Russian-Ukrainian war led to the intensification of the dialogue between the participants of the Three Seas in order to ensure their own energy independence from the Russian Federation.

Keywords: 'Three Seas', USA, Central Europe, confrontation, transatlantic community

Михтуненко, В. (2022).

Ініціатива «Тримор'я» як стратегічний проект «нової» Європи. *Консенсус*, (3), 83–89.

URL:

<https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/30>

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ініціатива «Тримор'я» об'єднує 12 держав Центральної Європи на просторі від Балтійського до Чорного та Адріатичних морів. Членами її є: Латвія, Литва, Естонія, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Австрія, Словенія, Хорватія, Румунія та Болгарія. На країни-учасниці з населенням 111 млн. осіб припадає майже третина території Європейського союзу.

Створення «Тримор'я», як і деяких інших сучасних центральноєвропейських регіональних проєктів, зокрема Вишеградської групи, не обійшлося без схвалення США. Роль та призначення цих регіональних структур різні, і їхнє функціонування залежить від того, чи знайдуть вони свою особливу нішу. Адже центральноєвропейська ініціатива за три десятиліття еволюціонувала лише в регіональний форум більшого формату, але меншої значущості. Лише російська агресія в Україні та початок російсько-української війни призвели до активізації діалогу між учасниками Тримор'я, аби забезпечити власну енергетичну незалежність від РФ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Ініціатива трьох морів» привертала увагу вітчизняних дослідників, при цьому особливу цікавість викликала позиція неформального лідера цієї концепції – Польщі. Здебільшого, аналізуючи регіональні проекти в Центрально-Східній Європі, розглядають польський науковий та політичний дискурс про можливі інтеграційні проекти. Серед дослідників, які найбільш ґрунтовно аналізують проблеми та перспективи ініціативи «Тримор'я», слід виділити праці: О. Ланга, Ф. Басова, Є. Тимошенко, С. Фішер, Ш. Майгер та інші. Більшість дослідників сходяться на думці, що Тримор'є є більше геополітичним, ніж економічним проектом. Окремо варто згадати дослідження Польського економічного інституту «Building closer Connections. The Three Seas region as an economic area», присвячене економічним перспективам Ініціативи трьох морів. Незважаючи на те, що робота носить дещо некритичний характер, в ній представлені факти важливі для кращого розуміння питання. Однак видається, що специфіка «Ініціативи» на сучасному етапі та її практичне функціонування зараз ще недостатньо представлені в історіографії.

Метою статті є дослідження ініціативи «Тримор'я» як стратегічного проекту «нової» Європи.

Виклад основного матеріалу. Криза Європейського Союзу призвела до наростання дискусій щодо переформатування європейських інституцій влади. Найбільшого удару по ЄС завдала анексія Криму та військові дії на Сході України, які показали неспроможність країн блоку реагувати на прямі загрози ззовні й всередині Європи. Війна в Україні показує фактичну неспроможність забезпечити хоч якусь безпеку за допомогою цих інструментів. У зв'язку з цим, у країнах Чорноморського регіону та країн Адріатичного й Балтійського морів зародилась перспектива утворення нового союзу в окресленому регіоні з метою колективної безпеки. Відродження ідей «Тримор'я» почали знаходити своє відображення у риториках низки керівників балто-адриатично-чорноморського регіону¹.

«Ініціатива трьох морів» охоплювала країни, розташовані між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями: три країни Балтії, Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину, Австрію, Хорватію, Словенію, Румунію та Болгарію. Усі вони є членами ЄС, а також (крім Австрії) – членами НАТО. Окрім Австрії, решта держав у цьому списку – колишні країни соціалістичного табору. Варто зазначити, що 12 країн Тримор'я покривають 29% території ЄС (1,21 млн. км²). В них мешкає 25% жителів Європейського Союзу (112 млн. осіб), які виробляють близько 19% ВВП Євросоюзу².

Ініціатива «Тримор'я» була офіційно оголошена у серпні 2016 року на зустрічі у хорватському місті Дубровнику. Тоді було прийнято декларацію про співробітництво

¹ Корома Н. Місце України у формуванні Балто-Чорноморського регіону: від ідеї до реального співробітництва. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2007. № 54. С. 56.

² Зарицький Т. Парадигма прикордоння і центрo-периферійні підходи. *Україна Модерна*. 2011. № 18. С. 82.

в економічних питаннях, включаючи енергетику, сферу інфраструктури, транспорту та зв'язку. Президент Польщі Анджей Дуда охарактеризував ідею Тримор'я як «нову концепцію для просування єдності та згуртованості Європи» через співпрацю 12 країн, розташованих між Адріатичним, Балтійським та Чорним морями.

Так склалося історично, що транспортні та транзитні артерії в Центральній та Східній Європі йдуть переважно у напрямку Схід–Захід чи навпаки, а ініціатива «Тримор'я» мала б пустити комунікаційні, транспортні, енергетичні та торгові магістралі з Півночі на Південь. Одним із ключових напрямків «Тримор'я» був енергетичний. Польща та Литва ще в 2017 році побудували термінал для прийняття зрідженого газу на Балтиці, а Хорватія тільки збиралася будувати його на Адріатиці.

Варто зазначити, що проект Тримор'я є не першою ініціативою Польщі зі створення регіональних об'єднань у Східній та Центральній Європі. Подібний задум у Варшаві виник ще на початку ХХ ст. Відразу після Першої світової війни тодішній глава Польщі Юзеф Пілсудський висунув проект «Міжмор'я» – конфедеративної держави, яка включала б у себе Польщу, Україну, Білорусь, Литву, Латвію, Естонію, Молдову, Чехословаччину, Угорщину, Румунію, тодішню Югославію і навіть, Фінляндію. Назва такого регіонального об'єднання передбачалася латинською мовою – *Intermarium*, та впливала з розташування країн між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями.

Позиція Юзефа Пілсудського полягала в тому, що нова геополітична структура дозволить державам Центральної Європи уникнути домінування у своєму регіоні Німеччини чи Росії. Цю ідею на той час опротестували СРСР і західні держави. Підтримала цей проект лише Франція. Ця конфедерація мала простягатися від Чорного і Адріатичного морів до Балтійського, що підкреслювало саму назву. Проте агресивна політика більшовиків, окупація Білорусі та України Червоною армією поклали край цим ідеям. У свою чергу, неможливість домовитися з тодішнім литовським керівництвом та захоплення загонами генерала Люціана Желіговського Вільнюської області відвернули від Ю. Пілсудського відданість литовцям.

Водночас, зароджується інший підхід до трактування проекту «Міжмор'я», основним натхненником якого виступав політичний опонент Ю. Пілсудського Роман Дмовський, якого сьогодні вважають творцем концепції польського націоналізму. На його думку, геополітична ситуація у світі суттєво змінилася, а ідеї про багатонаціональну федерацію чи конфедерацію втратили своє першорядне значення. На перший план він висунув думку про те, що держава має боротися за свою незалежність та успішність. Роман Дмовський не бачив загрози в тодішній Росії. Він вважав її слабкою державою, яка відстає за цивілізаційними показниками і не становить для Польщі жодної загрози. У той же час, Р. Дмовський бачив загрозу з боку Німеччини, вважаючи її більш сучасною, динамічною, культурною та економічною силою. Саме ця концепція перемогла зрештою у Варшаві. У 1921 році був

підписаний Ризький трактат і відбувалася зміна кордонів. Польща була змушена визнати існування кордонів БРСР та УРСР³.

Ю. Пілсудський був переконаний (і, як показав подальший розвиток подій, аж ніяк не безпідставно), що найбільшу загрозу незалежності і Польщі, і решти держав Східної та Центральної Європи несе Росія, а тому в їх спільних інтересах надавати їй спільну протидію. Не виключено, що якби такий союз був реалізований, Друга світова війна або зовсім не сталася, або б її перебіг був зовсім інший. Однак через цілу низку причин, у тому числі через відсутність достатньої підтримки всередині самої Речі Посполитої, ініціативу здійснити не вдалося.

У 1970-х рр. виникла схожа геополітична концепція – доктрина Гедройця-Мерошевського, яка набула подальшого розвитку після розпаду Радянського Союзу. У кінцевому варіанті вона базувалася на тому факті, що Росія практично перестала бути сусідом Польщі (якщо не брати до уваги Калінінградський ексклав), між ними з'явилася група незалежних держав (Україна–Литва–Білорусь). Польща, у свою чергу, мала визнати свої повоєнні кордони та допомогти українцям, литовцям та білорусам зберегти суверенітет. Передбачалося, що тоді мав зникнути привід для її геополітичного конфлікту з Росією. Іншими словами, ставка робилася на створення стабільної буферної зони із вільних, демократичних та дружніх Варшаві країн. Якоюсь мірою це знайшло своє втілення у ухваленій Євросоюзом у 2009 р. за спільною пропозицією Варшави та Стокгольма програмі «Східного партнерства»⁴.

На жаль, через низку об'єктивних та суб'єктивних обставин її досягнення виявилися далеко від очікуваного. Водночас різко зросла агресивність Москви, що надзвичайно наочно продемонстрували її війна проти Грузії та, особливо, анексія Криму і збройне вторгнення на схід України.

Тим самим стан справ у регіоні за всіх суттєвих відмінностей загалом став схожим на те, що мало місце за часів Другої Речі Посполитої. У світлі цього виникає природне питання, чи має ця ідея шанси на реалізацію в сучасній регіональній і глобальній політичній обстановці?

Якщо дивитися на сьогоденню геополітичну ситуацію, то «Міжмор'я» Анджея Дуди можна порівняти з Вишеградською групою, що була створена на початку 1990-х Польщею, Угорщиною та Чехословаччиною для спільного проведення реформ та вступу в Європейський Союз. Це було об'єднання країн того ж регіону, без прямої участі наддержав, з в першу чергу економічними цілями. Враховуючи те, що усі чотири країни Вишеградської групи (яка досі працює) можуть стати учасниками

³ Геник М. Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону в політичних концепціях польської антитоталітарної опозиції. *Політична наука в Україні: стан і перспективи*: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10–11 травня 2007 року). Львів, 2008. С. 270.

⁴ Тодоров І. Геополітичний проект Міжмор'я і Російська агресія. *Геополітика України: історія і сучасність*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. Вип. 2 (17). С. 28–29.

«Міжмор'я», то цей проект міг би вирости як раз з «Вишеградської групи», в якості розширення географії та повноважень цього союзу⁵.

Сприйняття проекту «Тримор'я» в Україні протягом багатьох років як у політичних, так і в експертних колах активно обговорюються перспективи інтеграції України до альянсу східноєвропейських країн на базі Балто-Чорноморського союзу у разі його утворення. Проте слід зазначити, що між цими проектами насправді існує певна різниця, яка з іншого боку залежить від того, як саме цей інтегративний проект інтерпретує експертне поле та певні політичні сили.

Визначити специфіку інтерпретації проекту «Тримор'я», оцінити рівень його сприйняття в українському суспільстві та перспективи подальшого розвитку необхідно передусім посилаючись на аналіз думок в експертному середовищі України. Інтерес України у цьому проекті пов'язаний насамперед із проблемами національної безпеки на тлі української боротьби за виживання у війні з Росією. Проект «Тримор'я» українська влада розглядає, скоріше у вигляді доповнення, ніж альтернативи іншим інтеграційним проектам та схемам співробітництва, і не як майданчик ведення якихось внутрішньо-європейських політичних ігор. У логіці конструювання проекту Тримор'я Україна вже розвинула систему особливих зв'язків із Молдовою, Грузією та Азербайджаном у рамках Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ). Україна також розпочала інтенсивнішу військову співпрацю з Польщею та Литвою, в рамках реалізації якої було створено спільну військову бригаду трьох країн. І все ж жоден із цих та інших похідних проектів Тримор'я поки що не призвів до створення ефективного союзу безпеки у Східній Європі.

Крім того, Тримор'я як концепція безпеки стала використовуватися як інструмент просування вузьких інтересів нових традиціоналістів, які перебувають при владі у Польщі. Судячи з усього, Польща зараз найбільше прагне створення альтернативного центру впливу всередині Європейського Союзу, щоб зміцнити власні позиції перед західними державами і збалансувати зростаючий вплив Німеччини на Заході загалом і в Європі зокрема.

В історичному аспекті концепція «Тримор'я» базувалася насамперед на геополітиці та безпеці, враховуючи експансіоністські настрої Росії, а також більше в польському історичному баченні Німеччини. Незважаючи на те, що українські парламентарі теж брали участь у Варшавському саміті, Україна, як учасник проекту, не розглядалася до 2022 року.

Варто зазначити, що без підтримки США ініціатива «Тримор'я» (економічного та енергетичного об'єднання 12 країн Центральної та Східної Європи) ризикувала залишитися одним із численних форматів регіональних консультацій. Однак вже поява такої ініціативи свідчить про певне структурування політичного простору

⁵ Шевченко О. Концепція «Міжмор'я» в сучасних геополітичних умовах. *International relations*. 2016. № 11. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2907/2606

Центральної та Східної Європи. Довгий час ініціатива «Тримор'я» знаходилася на периферії європейського курсу, однак у зв'язку з російсько-українською війною та зміною регіональної динаміки в Східній Європі, даний проект отримав «нове життя» у червні 2022 року (Україна отримала статус партнера-учасника «Тримор'я»).

Висновки. Реалізація проекту «Тримор'ю» матиме значні геополітичні, економічні та соціокультурні переваги. Сильні і незалежні Польща, Литва, Україна, інші країни регіону могли б створити регіональний союз, який базуватиметься на кращих зразках історичної спадщини європейської Київської Русі, Великого князівства Литовського і Речі Посполитої. В сучасному геополітичному становищі це могло би стати надзвичайно цінною ініціативою⁶.

Членство України у Тримор'ї – це частина шляху нашої держави до членства у Європейському Союзі. «Ініціатива трьох морів» передбачає розвиток світової торгівлі шляхом створення нових європейських логістичних коридорів, тому Україні важливо стати одним із транзитерів цими шляхами. Отож, Тримор'я – це перспектива України зайняти місце на європейському ринку та повністю відмовитися від логістичних зв'язків із Росією.

Щоб одного разу стати геополітичною реальністю, представленою деякими інституційними структурами, «Тримор'ю» необхідно подолати низку глибоких внутрішніх протиріч. Багато країн Центральної та Східної Європи, наприклад Угорщина, Словаччина, Болгарія та Сербія, є відкрито або до певної міри проросійськими. Тому, незважаючи на перспективи існування можливого «блоку», потрібно здійснити велику й тривалу роботу зі сторони кожної із країн потенційних учасниць.

REFERENCES

- Henyk M. Intehratsiini protsesy Balto-Chornomorskoho rehionu v politychnykh kontseptsiiakh polskoi antytotalitarnoi opozytzii. *Politychna nauka v Ukraini: stan i perspektyvy: materialy vseukrainskoi naukovoï konferentsii* (Lviv, 10-11 travnia 2007 roku). Lviv, 2008. S. 268-275.
- Zarytskyi T. Paradyhma prykordonna i tsentro-peryferiini pidkhody. *Ukraina Moderna*. 2011. № 18. S. 79-99.
- Kopoma N. Mictse Ukrainy u fopmuvanni Balto-Chopnomorskoho pehionu: vid idei do pealnoho spivpobitnytstva. *Vicnyk Kyivckoho natsionalnoho univepcytetu imeni Tарaca Shevchenka*. Neohpafiia. 2007. № 54. С. 55-57.
- Todorov I. Heopolitychni projekt Mizhmoria i Rosiiska ahresiiia. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist*. Uzhhorod : DVNZ "UzhNU", 2016. Vyp.2 (17). S. 27-40.
- Shevchenko O. Kontseptsiiia «Mizhmoria» v suchasnykh heopolitychnykh umovakh. *International relations*. 2016. № 11. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2907/2606.
- Chuprii L. Vidrozhennia kontseptu «Mizhmoria» v konteksti podolannia rosiiskoi ekspansii. *Politychne zhyttia*. Vyp. 1-2. 2017. S. 118-124.

⁶ Чупрій Л. Відродження концепту «Міжмор'я» в контексті подолання російської експансії. *Політичне життя*. 2017. Вип. 1-2. С. 118-124.